

Evropa a transatlantické dobrodružství

Založení Spojených států amerických představuje největší dobrodružství v dějinách lidstva. Příběh žádného jiného národa neposkytuje tak ohromné lekce jako právě jejich – je ponaučením nejen pro samotné Američany, ale i pro zbytek lidstva. Americké dějiny se odvíjejí už čtyři sta let a neuškodí, když si je při vstupu do nového tisíciletí znovu připomeneme. Pokud se z nich poučíme, bude to na prahu nového věku ku prospěchu všech. Americké dějiny nás přivádějí ke třem základním otázkám. Za prvé, může národ překročit temný stín své minulosti a vyvážit počáteční nepravosti morálními cíli a činy? Zrod veškerých národů provázejí války, dobovačné snahy a zločiny. Tyto počátky se ale obvykle halí do mlžného oparu dávné minulosti. Spojené státy však od nejranějších koloniálních časů získávaly „právní“ nárok na své území v plném světle dějin. Když oloupily domorodý národ o půdu a vlastní soběstačnost vykoupily potem a útrapami zotročené rasy, znemožnily se před světem tak, že je každý za to může odsoudit. Na dějinných vahách lze takové ohavné křivdy vyvážit jedině vybudováním čestné a spravedlivé společnosti. Je to případ Spojených států? Odpykaly si své bytostné hříchy? Druhá otázka poskytuje klíč k té první. Dá se v procesu budování národa úspěšně spojit nesobecký ideál – touha po vzniku dokonalé komunity – s hrabivostí a ambicemi, bez nichž se utváření dynamické společnosti neobejde? Našli na to Američané ten správný recept? Ukovali národ, jenž staví spravedlnost nad potřebný osobní zájem? Za třetí, Američané měli původně v plánu vybudovat nadpozemské „město na hoře“^(*), ale nakonec vytvořili projekt republiky, který se stal modelem pro celou planetu. Dostáli svým troufalým očekáváním? Stali se skutečným vzorem pro lidstvo? A zůstanou jím i v příštím tisíciletí?

Musíme mít neustále na paměti, že kolonizace dnešních Spojených států byla pouze součástí rozsáhlejší iniciativy, v jejímž čele stáli nejlepší a nejbystřejší muži celého evropského kontinentu. Poháněla je chtivost. Lidé, jak prohlásil Kryštof Kolumbus, přepluli Atlantský oceán hlavně kvůli zlatu. Idealismus jim ale nescházel. Tito mladí dobrodruzi měli pocit, že dokáží přetvořit svět k lepšímu. Evropa pro ně byla příliš těsná – nedokázala vstřebat jejich energii, natožpak uspokojit jejich ambice a vize. Od 11. do 13. století proto putovali na Východ ve snaze znovu obrátit Svatou zemi i okolní země na křesťanství a také tam získat půdu. Směsice náboženského zápalu, osobních

(*) Viz Nový zákon, Matouš 5:14: „Vy jste světlo světa. Nemůže zůstat skryto město ležící na hoře.“ (Pozn. překl.)

zájmů, chamtivosti a neovladatelné touhy po dobrodružství, která inspirovala generace křížáků, se stala též hnacím motorem při objevování obou částí amerického kontinentu.

Na Východě ale křesťanská expanze narážela na čím dál tvrdší odpor muslimského světa a nakonec na dobovačný militarismus osmanské říše. Po ztroskotání plánů v této oblasti vybíjela křesťanská mládež své ambice doma. Ve Francii vyhlazovala kacíře a zabírala konfiskovaný majetek. Na Iberském poloostrově se účastnila *reconquisty*, tedy znovudobytí krajů, které byly od 8. století v moci islámu. Celý proces skončil v devadesátých letech 15. století zánikem muslimského království Granady a vyhnáním posledních Maurů ze Španělska (či jejich násilnou konverzí). Není náhodou, že poslední dekáda 15. století, kdy se západní Evropa stmelila do jediného křesťanského celku, byla také ve znamení jejích prvních úspěšných pokusů dostat pod svůj vliv celou západní polokouli. Po skončení jednoho úkolu se Evropané pustili s vervou do druhého.

Portugalci se na širém moři cítili vždycky jako doma, a proto není divu, že se na začátku 15. století vrhli do nového dobrodružství jako první. V roce 1415, kdy anglický král Jindřich V. rozpráší francouzskou armádu v bitvě u Agincourtu, obsadili portugalští dobrodruzi marocký přístav Ceutu a udělali si z něj obchodní základnu. Potom pronikali dál do Atlantiku jihozápadním směrem a postupně obsadili a vyhlásili jako kolonie portugalské koruny Madeiru, Kapverdské ostrovy a Azory. Portugalské dobrodruhy tyto objevy nadchly, neboť cítili, že otvírají nový svět (ačkoli se toto pojmenování všeobecně ujalo až v roce 1494). Tito první kolonizátoři si uvědomovali, že začínají budovat zcela novou civilizaci: prvního chlapce narozeného na Madeire pokřtili jménem Adam a dívku Eva.⁽¹⁾ Vzápětí ale přišel „první hřích“ – a mravní úpadek měl po čase postihnout celý Atlantik. S nástupem křesťanské společnosti v Evropě de facto starověký otrokářský systém zmizel. Když ale Portugalci ve čtyřicátých letech 15. století vyplouvali ze svých nově získaných ostrovů a zkoumali africké pobřeží, otrokářství jako funkční obchodní instituci tu znovu objevili. V Africe totiž otrokářství existovalo vždycky. Otrokáře představovali hlavně regionální vládcové, kterým často pomáhali arabští obchodníci. Otroky se stávali váleční zajatci nebo lidé bez kmenové příslušnosti. Zotročený člověk byl výměnnou komoditou, či dokonce důležitou formou platidla.

Portugalci se začali obchodem s otroky zabývat v polovině 15. století. Postupně ho zcela ovládli a proměnili v něco mnohem neosobnějšího a hrozivějšího, než čím byl ve starověku či ve středověké Africe. Nová portugalská kolonie Madeira se orientovala na výrobu cukru a brzy jím zásobovala téměř celou západní Evropu. První cukrovar tam byl postaven v roce 1452 a pracovali v něm otroci. Obchod byl tak výnosný, že Portugalci začali brzy pěstovat cukrovou třtinu na Biaferských ostrovech u afrického pobřeží. Ostrov nedaleko Bílého mysu v Mauretánii se stal překladištěm otroků. Zpočátku se jich odtud každoročně přepravovalo do Lisabonu několik set. S rozvojem cukrovarnictví ale číslo stouplu řádově na tisíce: v roce 1550 putovalo jen do přístavu São Tomé na ostrově Svatého Tomáše, dalšího významného překladiště, zhruba 50 000 afrických otroků. Tyto výnosné aktivity probíhaly pod záštitou portugalské koruny a zabývala se jimi pestrá směsice evropských křesťanů – Španělé, Normani a Vlámové, stejně jako Portugalci a Italové z oblasti Egejského moře a Levanty. Byli to svobodní mladí muži plní energie, kteří strídali ženy jako na běžícím pásu, a občas se s některou i oženili. Jejich mulatští potomci se měli čile k světu, protože na rozdíl od čistokrevných Evropanů nebyli tak náchylní na žlutou zimnici a malárii. Jedni ani druzí však nedokázali žít přímo v Africe. Zato na Kapverdských ostrovech, 500 kilometrů od západoafrického pobřeží, jejich počet vzrůstal.

Mulatskou obchodní třídu na Kapverdách tvořili tzv. lankadové. Hovořili jak kreolštinou, tak i domorodými jazyky a vyznávali křesťanství s pohanskými prvky. Ovládali evropskou část obchodu s otroky, zatímco Arabové měli pod kontrolou africký konec.⁽²⁾

Tento nový styl obchodu s otroky se rychle rozmáhal a sílil. Jeho motorem byl pevný vztah mezi třemi stranami: mezi africkými a arabskými dodavateli, portugalskými a lankadskými obchodníky a následně mezi zákazníky. Trhy na otroky byly obrovské. Otroci – převážně mužského pohlaví – se využívali v zemědělské velkovýrobě a v hornictví. O jejich kulturní asimilaci se nikdo příliš nesnažil, byli považováni za fyzické jednotky proměnlivé kvality, za pouhé komodity. Tato moderní podoba otroctví se šířila zejména ze São Tomé. Portugalci zanedlouho prodávali africké otroky Španělům, neboť ti podle madeirského vzoru zabrali Kanárské ostrovy a začali tam pěstovat cukrovou třtinu. V době, kdy se objevné cesty i kolonizace rozšířily z ostrovů napříč Atlantským oceánem, bylo už otrokářství nedílnou součástí obchodního systému.⁽³⁾

Při plavbách na ostrovy v Atlantském oceánu si Portugalci postupně dali dohromady základní meteorologická fakta o severním Atlantiku a zjistili, že tvoří uzavřený povětrnostní systém. Především v letních měsících se jím proháněly silné proudy stáječící se po směru hodinových ručiček. K nim se družily severovýchodní pasátní větry na jihu a západní na severu. Mořeplavci tudíž vyplouvali na jihozápad a do Evropy se vraceli zpět severovýchodním směrem. Španělé tímto způsobem dopluli ke Kanárským ostrovům a obsadili je. Domorodé Guanče ve Španělsku buď prodali do otroctví, nebo je obrátili na křesťanskou víru a udělali z nich – hlavně v Kastilii – zemědělské dělníky.⁽⁴⁾ Španělské zkušenosti s využitím severoatlantického povětrnostního systému při plavbě na Kanárské ostrovy se hodily Kryštofu Kolumbovi, který jako první Evropan objevil pevninu na západní polokouli v roce 1492. Jeho výprava odrážela mezinárodní charakter amerického dobrodružství. Pocházel z italského Janova, byl občanem Benátské republiky (která měla ostrovní kolonie ve východním Středomoří) a vyplouval ze španělské Sevilly. Finančně se na jeho zaoceánské výpravě podíleli další janovští obchodníci ze Sevilly. Jejím hlavním garantem byla ovšem španělská královna Isabela Kastilská, která přišla k velkým penězům, když její armáda obsadila pár měsíců předtím Granadu.⁽⁵⁾

Amerika se Španělům nekolonizovala snadno. První ostrovní město založené Kolumbem a nazvané Isabela skončilo naprostým nezdarem. Pak Kolumbovi došly peníze a taktovku kolonizace převzala koruna. První úspěšné osídlení proběhlo v roce 1502, když Nicolas de Ovando přistál v Santo Domingu se třiceti lodmi a 2500 lidmi. Jednalo se o kolonizační projekt vědomě využívající zkušeností z *reconquisty*. Španělé se drželi modelu sítě měst, který s úspěchem uplatnili doma v Nové Kastilii. Jeho základ tvořilo *bastide*, původně opevněné sídlo ve středověké Francii. To mělo vzor v římském koloniálním městě, zlepšené verzi řeckého modelu, jehož kořeny sahají do počátků 1. tisíciletí před Kr. Šlo tedy o systém velmi starého data. Jakmile stálo předmostí nebo přístav, začalo se s vyměřováním městské sítě, jež prováděl úředník zvaný *adelantana*.⁽⁶⁾ Kromě pevnosti byl nejdůležitější stavbou kostel. Zásadní roli v kolonizačním procesu sehrálo duchovenstvo, zejména žebравé řády dominikánů a františkánů. První biskupství založila církev v Novém světě už v roce 1512. Devět let předtím zřídila koruna v Seville ústředí celé transatlantické agendy – *Casa de Contratación* – a do kolonizačního projektu plynuly značné finanční částky ze státní pokladny. V roce 1520 už obývalo ostrov Hispaniola v Karibském moři nejméně 10 000 španělsky mluvících Evropanů. Pěstovali zemědělské plodiny, chovali dobytek a s Evropou navázali pevné obchodní vztahy.⁽⁷⁾

O rok dříve, v roce 1519, vtrhl na americký kontinent Hernando Cortez a zaútočil na starobyrou civilizaci v Mexiku. S ohromující rychlostí obsazoval nová a nová území. Tak rychlý zábor se v dějinách povedl jedině Alexandru Velikému, ale Cortezův byl daleko důkladnější a trvalejší. V jistém smyslu se nové španělské impérium „naroubovalo“ na starou aztéckou říši – podobně jako kdysi Řím pohltil řecké kolonie.⁽⁸⁾ Během několika let postoupili Španělé o 1600 kilometrů dál na sever od Mexika, obrovského nového města, které Cortez vystavěl podle španělských plánů na troskách aztéckého hlavního města Tenochtitlánu.

Vpád Evropanů způsobil nesmírné změny v demografii, ve flóře a fauně, stejně jako v hospodářském životě obou částí amerického kontinentu. Zatímco Evropané byli bezbranní vůči žluté zimnici, kosily domorodé Indiány neštovice, které na jejich pevninu Evropané zavlekli. Nevíme přesně, kolik lidí žilo v Severní a Jižní Americe předtím, než tam vtrhli dobyvatelé z Evropy. Severně od dnešní mexické hranice sídlily rozptýlené indiánské kmeny, z nichž mnohé se nacházely ve sběračsko-loveckém stadiu a neustále mezi sebou válčily. Některé z nich se nicméně kromě lovu zabývaly pěstováním kukuřice a část roku trávily ve vesnicích. Všechny Indiánů na severu bylo přibližně milion. V opačném směru, jižně od dnešní americko-mexické hranice, existovaly mnohem vyspělejší společnosti. Rozkládala se tu dvě velká impéria, říše Aztéků v Mexiku a říše Inků v Peru. Ve Střední a Jižní Americe dosahovala celková populace asi dvaceti milionů. Během několika desetiletí evropské dobyvatelé vyvražдили nebo zavlečenými epidemiemi nakazili tolik Indiánů, že se jejich počet snížil na necelé dva miliony. Velmi brzy tak vznikla poptávka po afrických černoších jako pracovní síle. Na druhé straně s sebou ovšem Evropané přivezli i spoustu vítaných novinek: pšenici a ječmen, stejně jako pluhu nutné k jejich pěstování, cukrovou třtinu a vinnou révu, ale hlavně nejrůznější chovná zvířata. Američtí Indiáni neznali jiná domácí zvířata než psy, alpaky a lamy. Evropané sem přepravili dobytek (včetně volů použitelných k orbě), koně, muly, osly, ovce, prasata i drůbež. Téměř okamžitě se v obou částech amerického kontinentu ujal chov ušlechtilých koní, stejně jako prvotřídních mul a oslů. Španělé jako jediní Západoevropané měli zkušenost s poháněním velkých stád dobytka na koních. Charakteristickým rysem Nového světa se záhy staly ohromné ranče, které zásobovaly trh jatečným dobytkem a důlní revíry tažnými mulami.⁽⁹⁾

Španělé, kterým v dlouhotrvajících bojích s Maury ztvrdla srdce, s Indiány zacházeli bezohledně. Předností těchto Evropanů ale byla houževnatost, s jakou se pustili do kolonizace obrovských území. Když pak začali do Nového světa pronikat Angličané, všimli si u svých konkurentů a předchůdců obou vlastností. Jeden z alžbětinských komentátorů, John Hooker, považoval Španěly za morálně pokleslé „pro krutou nelidskost . . ., s jakou si podmanili bezbranný a povolný lid v touze po zisku a nikoli z náboženských důvodů nebo proto, aby jim vštípili principy svobodné republiky. Nejkrutějším způsobem je tyranizovali a mučili až k smrti, jak vyplývá z jejich vlastních vyprávění.“ Zároveň ale Angličané obdivovali „pílí a pracovitost Španělů, nesmírnou péči, s jakou vypravovali tolik lodí . . ., plynulost v zásobování, díky které mohla kolonizace dál pokračovat, nadšenou a neohroženou realizaci jedinečných a obtížných úkolů a konečně jejich neumdlévající vůli dovést kolonizační dílo ke zdárnému konci.“⁽¹⁰⁾

Po španělské kolonizaci americké pevniny musela nevyhnutelně následovat portugalská snaha o totéž. Portugalsko se ovšem obávalo španělské invaze, a proto v zámořských vztazích se svým větším sousedem úzkostlivě dodržovalo právní literu. Již v roce 1479 vznikla španělsko-portugalská dohoda o vzájemných obchodních sférách

mimo evropské vody. Zástupci obou zemí se obrátili na papežský úřad, který stanovil pomyslnou mezní linii táhnoucí se sto mořských mil západně od Azorských ostrovů. Teritorium na západ od této čáry bylo vymezeno Španělům, kdežto východ připadl Portugalcům. Toto rozhodnutí si obě mocnosti pojistily tordesillaskou smlouvou z roku 1494, která stanovila hraniční čáru 370 mořských mil západně od Kapverdských ostrovů. Portugalci tak získali obří díl Jižní Ameriky, do něhož spadala i celá dnešní Brazílie. Věděli o tomto pobřeží nejméně od roku 1500. Tehdy se portugalská flotila cestou do Indického oceánu snažila vyhnout čelním větrům a dostala se daleko do vod Atlantiku. Ke svému překvapení tam Portugalci spatřili pevninu táhnoucí se na východ od smluvní čáry, a bylo jim jasné, že nejde o Afriku. Portugalská koruna se však příliš soustřeďovala na průzkum afrického pobřeží a tras vedoucích do Asie a Východní Indie, takže od financování americké kolonizace prozatím upustila. Svou první kolonii v Brazílii založila až v roce 1532. Vzorem jí přitom byly portugalské ostrovní državy v Atlantském oceánu. Tam koruna jmenovala „kapitány“, kteří investovali do postoupených pozemků zvaných *donatorios*. Většina kolonií z této první vlny ztroskotala. Zisky spolu s trvalým osídlením se dostavily, až když Portugalci v části Brazílie, kterou pojmenovali Pernambuco, zavedli otrokářský systém přenesený sem z třtinových plantáží na Kapverdských a Biaferských ostrovech. Ke skutečnému rozvoji Brazílie došlo až v roce 1549. Koruna se rozhodla pro velkou investici a vyslala za oceán více než tisíc kolonistů, které vedl Martin Alfonso de Sousa s titulem generálního guvernéra a disponující širokými pravomocemi. Pak se kolonizační proces rozběhl naplno a už ho nic nedokázalo zvrátit. Na druhé straně Atlantiku vznikl rozsáhlý cukrovnický průmysl a během poslední čtvrtiny 16. století se Brazílie stala největším dovozcem otroků na světě (a už jím zůstala). Za více než tři sta let se tam ocitlo víc otroků než kdekoli jinde na světě. Země se v podstatě proměnila v afroamerické teritorium. Monopol na obchod s otroky v oblasti Atlantského oceánu si Portugalci udržovali po celé 16. století. Do roku 1600 dopravili přes moře na plantáže 300 000 zotročených Afričanů – 25 000 na Madeiru, 50 000 do Evropy, 75 000 na ostrov Svatého Tomáše a zbytek do Ameriky. Už tehdy směřovali čtyři z pěti otroků do Nového světa.⁽¹¹⁾

Transport otroků do kolonií tedy organizovali Portugalci a otrockou práci využívali Španělé ve svých dolech i na plantážích cukrové třtiny. Tento systém fungoval a trvale se rozšiřoval – to je třeba si uvědomit – už dávno předtím, než se v Novém světě uchytily další evropské mocnosti. Závratné zisky, které Španělsku přinášely americké doly na stříbro a Španělům i Portugalcům obchod s cukrem, ovšem lákaly dobrodruhy ze všech koutů starého kontinentu. Zatímco Španělé a Portugalci navzájem přísně respektovali sféry svých zájmů (beztak konsolidovaných spojením obou korun v rámci habsburského impéria v roce 1580), ostatní národy žádné podobné zábrany neměly. Naděje, že papežské rozdělení atlantické kořisti mezi Španělsko a Portugalsko zůstane zachováno, vzala zasně s reformací ve dvacátých a třicátých letech 16. století, kdy námořní kruhy v severozápadní Evropě zavrhl autoritu Říma. Obzvlášť pevně se protestantismus uchytil v obchodních střediscích a námořních přístavech na francouzském pobřeží Atlantského oceánu a v Nizozemí, dále v Londýně – největším obchodním středisku Evropy – a mezi námořníky z jihozápadní Anglie. V roce 1561 prošetřil státní tajemník královny Alžběty I. sir William Cecil mezinárodní zákony ohledně Atlantiku a nekompromisně oznámil španělskému vyslanci, že stanovit onu papežskou linii nebylo v římské pravomoci. Francouzští námořníci z řad hugenotů beztak už tradičně popírali

jakýkoli katolický nárok na rozdělení moří. Tvrdili, že normální pravidla války a míru přestávají platit za určitou imaginární čarou probíhající středem Atlantiku. Jejich Unie byla ještě vágnější než papežova původní čára a nikdo přesně nevěděl, kudy vede. „Za touto hranicí končí mír“ – tento princip se stal základní námořní skutečností 16. století.⁽¹²⁾ Téměř od začátku byl Nový svět považován za území, na které se nevztahuje vláda zákona a kde je třeba prosadit se silou.

Od prvních let 16. století zajížděli francouzští rybáři z Bretaně, Normandie, Baskicka a z La Rochelle do bohatých rybářských lovišť zvaných Grand Banks (Velké břehy) nedaleko Newfoundlandu a Labradoru. Znamení úlovky i zprávy o bohatství přilehlé pevniny povzbudily Francouze k dalším objevitelským výpravám. V roce 1534 se francouzský mořeplavec Jacques Cartier, který vyplul z přístavu Saint Malo, vydal na cestu proti proudu řeky Svatého Vavřince. Přezimoval v indiánské vesnici, kterou pojmenoval Stadacona (Quebec), a pronikl až do vesnice Hochelaga (Montreal). S novou expedicí připlul opět v roce 1541, aby pátral po „království Sagenů“, údajně oplývajícím zlatem a diamanty. Ukázalo se však, že se místo zlata jedná o pyrit a že domnělé brilianty jsou ve skutečnosti krystalickým křemenem. Výprava tak skončila nezdarem. V době, kdy Evropa začaly sužovat náboženské války, vyslal slavný francouzský protestantský vůdce admirál Gaspard de Coligny kolonizační výpravu na ostrov, kde se dnes nachází rozlehlý přístav Rio de Janeiro. To bylo v roce 1555. O rok později se k ní připojilo 300 posil, z nichž mnohé vybral osobně Jan Kalvín. Kolonie však neprosperovala. V roce 1560 využili Portugalci její slabosti, zaútočili na ni a všechny obyvatele pověsili. Francouzi také zřídili hugenotskou kolonii Fort Caroline na severní Floridě (1562) a Charles Fort poblíž řeky Savannah (1564). Španělé – jejichž proslulý cestovatel Hernando de Soto v letech 1539–1542 celou oblast prozkoumal – se měli před hugenotskými vetřelci na pozoru. V roce 1565 zaútočili na Fort Caroline a celou kolonii povražдили. Totéž zopakovali o rok později i v Charles Fortu a vybudovali si pevnosti na ostrově Sv. Augustina a na ostrově Sv. Kateřiny. O šest let později, v roce 1572, rozpoutali militantní katolíci ve Francii „bartolomějskou noc“. Při tomto pogromu na hugenoty byl zavražděn i admirál Coligny. Jeho smrtí skončila první fáze francouzské expanze za Atlantský oceán.⁽¹³⁾

Raleigh – pravzor Američana a pohroma osady Roanoke

Do vakua, které zůstalo po vyvraždění výkvětu francouzských protestantů, vstoupili Angličané. A právě chvíle jejich vstupu na americkou scénu se považuje za zrod amerického národa. Angličan John Cabot dosáhl pobřeží Labradoru již v roce 1497 a pobřeží Nového Skotska o rok později. Žádné kolonie z těchto prvních výprav nevzešly, ale Angličané záhy ve velkém lovíli ryby v mělčinách Grand Banks a občas přezimovali na Newfoundlandu. Jindřich VIII. přijal do svých služeb spoustu hugenotských námořníků a dobrodruhů a za vlády jeho dcery Alžběty námořní podnikatelé typu sira Johna Hawkinse úzce spolupracovali s francouzskými protestanty na případových akcích „za čarou“ proti španělským obchodním lodím. Mořeplavec Humphrey Gilbert, šlechtic z jihozápadní Anglie, pomáhal v roce 1562 hugenotům opevňovat jejich vojenský přístav La Rochelle. Ti ho zasvětili do svých transatlantických projektů a on k nim přidal i některé své vlastní. Pocházel z rozvětveného rodu, jeho nevlastním bratrem byl Walter

Raleigh a bratrancem Richard Grenville. V roce 1578 obdržel Gilbert patentní listinu, v níž mu královna Alžběta dávala svolení „objevovat a obsazovat“ země, jež „nejsou v držení žádného křesťanského knížete“, a uplatňovat v nich jurisdikci „v souladu se zákony a politickými zásadami platnými v Anglii“.⁽¹⁴⁾ Gilbert byl ve styku s nejrůznějšími učenci a publicisty, kteří se všemožně snažili podpořit anglickou iniciativu na volném moři. Jedním z nich byl doktor John Dee, královnin neoficiální odborný poradce. Patřil k nim také mladý matematik Thomas Hariot, přítel a stoupenec Raleighův. Zdaleka nejvýznamnější z nich byl ale Richard Hakluyt.

Po smrti otce vyrůstal Hakluyt od pěti let v rodině vzdáleného strýce, také Richarda Hakluyta. Tento právník nashromáždil sbírku map a rukopisů týkajících se zaoceánských plaveb. Strýcův koníček se mladému Hakluytovi stal celoživotním posláním. Díky jeho nesčetným publikacím a dopisům, které adresoval mocným či veřejně angažovaným lidem, Angličané pochopili, že pohlížet do budoucnosti pro ně znamená dívat se západním směrem. Jeho spisy navíc představují nejdůležitější pramen informací o Atlantiku své doby.⁽¹⁵⁾ Mladšího Hakluyta můžeme s trochou nadsázky nazvat prvním geopolitickým stratégem anglicky mluvícího světa. „Britské impérium“, k jehož vytvoření vybízel královnu Alžbětu již doktor Dee, neznamenovalo pro Hakluyta žádnou vzdálenou vizi. Stačilo vyslat námořníky, podnikavce a „osídlovatele kolonií“ (slova *planter* a *colony* se začala používat teprve v padesátých letech 16. století), aby zahájili promyšlenou kolonizaci amerického pobřeží.⁽¹⁶⁾ V roce 1582 Hakluyt uveřejnil zprávu o několika výpravách do severozápadního Atlantiku. Předmluvu věnoval oblíbenému mladému hrdinovi siru Philipu Sidneymu, který se už dopředu dohodl s Gilbertem, že skoupí pozemky v jakékoli kolonii, kterou Gilbert založí. V úvodu si Hakluyt stěžoval, že Angličanům unikají příležitosti a že by měli kout železo, dokud je žhavé:

Od objevení Ameriky uplynulo devadesát let, během nichž ji horlivě dobývali a osídlovali Španělé a Portugalci. Velmi mě udivuje, že my, Angličané, jsme nebyli schopni získat pevnou pozici v těch úrodných oblastech s mírným podnebím, kterých se oni ještě nezmocnili. Příležitost ale čeká na každého a při vědomí, že Portugalci tu svou už dostali a že brutalita Španělů a jejich dlouho skrývaná tajemství vyplula konečně na světlo ..., chovám velkou naději, že nastal ten pravý čas, kdy Anglie, bude-li sama chtít, může se Španěly i Portugalci sdílet Ameriku i jiné, dosud neobjevené oblasti a mít z toho zisk.⁽¹⁷⁾

Gilbert reagoval na Hakluytovu výzvu okamžitě. Vypravil pět lodí (jedna z nich patřila Raleighovi) a s 260 muži vyrazil na cestu. Patřili mezi ně „zedníci, tesaři, kováři a další potřební řemeslníci“, ale také „znalci nerostů a jejich čištění“. To znamenalo, že Gilbert – jako většina anglických dobrodruhů této první vlny – měl výsostný zájem o zlato. Výpravu ovšem nepřezil, neboť jeho malá loď *Squirrel* o nosnosti pouhých deseti tun ztroskotala. Gilbert byl naposledy spatřen, jak si – v typicky alžbětinském duchu – čte na palubě lodi knihu.⁽¹⁸⁾ Jeho místo pak zaujal Raleigh, který si hned od královny zajistil výsadní listinu k založení kolonie. Z dokumentů, které jsou podkladem pro vyprávění o americkém národě, vystupuje jako prvořadá osobnost, a proto stojí za podrobnější zmínku.

Walter Raleigh byl do jisté míry pravzorem Američana. Vyznačoval se některými nápadnými vlastnostmi, které se později začaly pokládat za typicky americké. Byl to energický, odvážný a vysoce ambiciózní člověk bez skrupulí, kterému záleželo na penězích.

Myšlenkově předbíhal svou dobu a vášnivě miloval vše nové. Důležitým rysem jeho povahy byl ale idealismus, který se v něm tvrdě srážel s nezkroutnou touhou po kariéře a bohatství. Pocházel ze starobylé, ale zchudlé rodiny. Narodil se kolem roku 1554 v Devonu a „až do smrti hovořil místním dialektem“. John Aubrey, který mu zasvětil jeden ze svých *Stručných životopisů*, ho charakterizoval jako „vysokého, statného a neohroženého muže“, který byl na sebe „patřičně pyšný“ a podle toho se i choval. Při příchodu ke dvoru upoutal svým hezkým zevnějškem královnu, které se talentovaní mladíci z dobrých rodin, co měli hluboko do kapsy, líbili, protože si je mohla patřičně „tvarovat“. Z houfu fešáckých kavalírů peroucích se o její přízeň vyčníval svou nadprůměrnou inteligencí, s níž chápal nové, hlavně vědecké poznatky. Dvořany udivilo, jak rychle se stal královniným oblíbencem. Sir Robert Naunton, který to zažil na vlastní oči, napsal: „Mohu potvrdit, že královna mu věnovala pozornost hned od začátku, uchvátil ji svým řečnickým uměním a bavilo ji poslouchat, jak odpovídá na její otázky. Také je pravda, že ho brala tak trochu jako věstce, což všechny dráždilo.“⁽¹⁹⁾ Raleigh si jako jeden z prvních dvořanů dopřával nový požitek z tabáku, který Španělé přivezli z Ameriky. Královně předvedl svým typicky neodolatelným způsobem, jak se změří váha tabákového kouře: napřed se zváží nevykouřený doutník a potom popel. Jeho přítel, matematik Hariot, ho zásoboval stále novými nápady a experimenty, aby královnin zájem neochabl.⁽²⁰⁾

Raleigh nebyl jen pouhý intelektuál, už od mládí se projevoval jako muž činu. V patnácti bojoval po boku hugenotů a zúčastnil se beznadějně námořní akce, které velel jeho nevlastní bratr Gilbert. Dvakrát se také ocitl ve vězení za „rvačku“. Hlavní praktickou zkušenost, důležitou pro nadcházející americké dobrodružství, ale načerpal v Irsku. Anglie se už od poloviny 12. století snažila podmanit si Irsko a „donutit ho ke slušnému chování“. Moc úspěšná v tom však nebyla. Angličtí kolonisté projevovali od samého začátku znepokojivou tendenci ke zdomácnění a splývali s „divokými Iry“. Jako protiopatření schválila anglická vláda ve 14. století sérii tzv. Kilkennských zákonů (*Statutes of Kilkenny*), z nichž vzešla raná forma apartheidu. Plně poangličtěné území – jehož středem byl Dublin jako hlavní město – dostalo pojmenování „Ohrada“ (*Pale*) a Irové do něj mohli vstupovat jen pod přísným dohledem. Angličané nesměli Irům prodávat zbraně ani koně a za žádných okolností nosit irské oblečení, hovořit místní gaelštinou nebo zaměstnávat „harfeníky a veršotepce“. Také Irům byla zakázána celá řada aktivit. Nesměli například získat půdu v „Ohradě“, ani tam strávit noc. Tyto zákony se však neustále porušovaly a čas od času se musely nově formulovat. Angličtí kolonisté ovšem dál „degenerovali“, ženili se s Irkami a byli od Irů k nerozeznání. Dokonce je podněcovali ke vzpourám proti anglické vládní moci a stavěli se do čela těchto rebelií. Jedno takové povstání vypuklo v roce 1580 v irské provincii Munster. Raleigh naverboval v Londýně 100 pěšáků a zúčastnil se jeho brutální likvidace. Pozabíjel stovky „irských dívochů“ a desítky dalších nechal oběsit za zradu. Štědrá odměnou mu byly konfiskované irské pozemky, na nichž se uplatnil jako „koloniální podnikatel“. Pro Angličany sehrálo v americkém dobrodružství Irsko tutéž roli, jakou měla pro Španělsko válka proti Maurům. Bylo cvičištěm, na kterém se naučili utlačovat a ničit cizí rasu i její kulturu, osídlivat zabraná území a stavět města. Podobně jako Španělé použili peníze z *reconquisty* k financování dobovačských cílů v obou částech amerického kontinentu, investoval Raleigh zisk ze svých irských statků do výpravy za Atlantský oceán.⁽²¹⁾

Raleighův kolonizační podnik představoval důležité ponaučení. Na první průzkumnou výpravu vypluly dvě Raleighovy lodě 27. dubna 1584. Na Kanárských ostrovech a na Portoriku doplnily zásoby pitné vody, pak zamířily na sever k Floridskému průlivu a za letního slunovratu dosáhly severokarolínských Outer Banks (Vnějších břehů). Skrze tento zdánlivě souvislý ostrovní pás našli Angličané 13. června cestu až k ostrovu, který pojmenovali Roanoke: „Když jsme poděkovali Bohu za to, že jsme sem ve zdraví dorazili, nasedli jsme do člunů a vydali se na obhlídku přilehlé pevniny, abychom se jí zmocnili jménem Jejího Veličenstva, naší nejvznešenější královny.“⁽²²⁾ Muži strávili na Outer Banks šest týdnů a všimli si, že tu žije vysoká zvěř, králíci a nejrůznější prachy, v lesích rostou borovice, cypřiše, sasafras, gumovník a ty „nejvyšší a nejčervenější cedry na světě“. Nejvíce je udivila naprostá absence jakéhokoli znečištění: „Vzduchem se nesly sladké a aromatické vůně.“ Třetího dne spatřili, jak se v malém člunu blíží k ostrovu tři muži. Jeden z nich vystoupil na břeh zrovna naproti místu, kde kotvily anglické lodě. Pak čekal, až k němu skupinka mužů dopádluje, a přitom „neprojevil ani za mák strachu či pochyb.“

Napřed hovořil o spoustě věcí, kterým jsme nerozuměli. Pak jsme ho ale pozvali na loď, s čímž vřele souhlasil. Darovali jsme mu košili, klobouk a pár dalších věcí. Nabídli jsme mu i naše víno a maso – moc mu to chutnalo. Prohlédl si obě plachetnice a pak se s námi rozloučil a vrátil se zpět na svůj člun, který zanechal v malé přilehlé zátocce. Jakmile se ocitl na dva dostřely luku od břehu, začal lovit ryby a za necelou půlhodinku se jeho člun zaplnil až po okraj. Pak s ním zamířil ke břehu a rozdělil chycené ryby na dvě části. Ukázal prstem na první z nich a pokynul k lodím, pak na druhou a pokynul k pinase. Když se takto odvděčil za prve prokázaná dobrodiní, vytratil se nám z dohledu.⁽²³⁾

Při dalším přátelském setkání s Indiány došlo k výměně jeleních a bizoních kůží, kukuřice, ovoce a zeleniny za kameninové džbány, sekery a velké hrnce na vaření z lodního skladu. Když lodě opouštěly koncem srpna ostrov Roanoke, odplouvali s nimi dva Indiáni, Manteo a Wanchese. V polovině září dorazila výprava zpět do západní Anglie, kde vyložila svůj náklad vzácných kůží a perel. Na základě podrobného vyprávění jednoho ze svých kapitánů, jistého Arthura Barlowa, došel Raleigh k názoru, že kolonizace země ležící za ostrovem Roanoke bude výnosným podnikem. S pomocí Hakluyta a dalších autorů rozpoutal propagační akci, aby přilákal investory. V té době se Raleigh stal členem Dolní sněmovny za Devonshire, a tak v prosinci s celým podnikem seznámil ostatní poslance a podrobně jim popsal své kolonizační plány. Dne 6. ledna 1585 jej nadšená královna pasovala v Greenwichu na rytíře a dala mu svolení, aby zabraná země nesla jméno Virginie (podle její přezdívky „Virgin Queen“, Panenská královna). V dubnu vyplula z Plymouthu výprava sedmi lodí se šesti stovkami pasažérů – polovinu z nich tvořili vojáci. Flotile velel Raleighův bratranec sir Richard Grenville a vojáky si vzal na starost Ralph Lane, ostrílený harcovník z irských tažení. Úlohu vědeckého doprovodu plnil Thomas Hariot. Od obou zmiňovaných Indiánů se už delší dobu učil jejich jazyk a měl za úkol provádět vědecká měření, sledovat faunu a flóru, místní podnebí a geologické podmínky. Členem posádky byl také John White, první významný anglický akvarelista, kterého přijali jako geometra a malíře. Nechyběly tu ani další profese – lékárník, chirurg a zruční řemeslníci.

Výpravu provázely různé nehody, nevyhnula se ztrátám na životech, část nákladu ukořistili Španělé a plavbu navíc znepříjemňovaly hádky mezi Grenvillem a Lanem. Hlavní část flotily dorazila do blízkosti ostrova Roanoke v červenci. Tam podle Hariotových záznamů narazili kolonisté na jednu z hlavních obtíží, kterou v počátcích Amerika skrývala. „Pobřeží Virginie,“ napsal Hariot, „lemuje množství ostrovů, a proto se tu těžko nachází přístup k hlavní pevnině. Přestože jsou od sebe jednotlivé ostrovy dostatečně vzdálené, což vytváří zdání snadného průjezdu, skrývá se všude kolem mnoho nebezpečných mělčin.“⁽²⁴⁾ Americké pobřežní vody jsou doslova posety tisíci ostrovů, zejména při ústí velkých řek s množstvím ramen. První cestovatelé mnohdy trávili celé týdny či měsíce hledáním skutečné pevniny nebo hlavního říčního koryta. A když už nějaký ostrov obsadili, měly podpůrné expedice problémy ho najít. Navíc se topografie pobřeží neustále měnila. Raleighova Virginie leží mezi mysem Fear a mysem Henry, tedy v rozmezí 33,50–36,56 stupně severní zeměpisné šířky – hlavní část tohoto území se nachází v dnešní Severní Karolině (zabírala ovšem i kousek novodobé Virginie). Ostrovní pás zvaný Outer Banks prodělal sice výrazné změny v důsledku povětrnostních vlivů a působení moře, ale jeho obrysy ze 16. století jsou stále ještě patrné.

Přestože Grenville s Lanem nenalezli žádné vhodné místo pro přístav, vybudovali v severní části ostrova Roanoke pevnost. Lane tam zůstal s posádkou 107 mužů, zatímco Grenville se v srpnu vrátil do Anglie podat o všem zprávu. Při zpáteční plavbě zajal španělskou loď *Santa Mariu* o nosnosti tří set tun, která se odchýlila od konvoje každoročně převážejícího z Ameriky do Španělska náklad drahých kovů, a 18. srpna s ní dorazil do Plymouthu. Cena ukořistěné lodi s nákladem byla ohodnocena na 15 000 liber, což vyneslo pěknou dividendu všem, kteří do výpravy z roku 1585 investovali. Skutečnost, že se Grenville bez rozpaků pustil do pirátského dobrodružství, prozrazovala, že protagonisté Raleighova podniku neměli ve svých záměrech jasno. Dívali se na věc z dlouhodobé perspektivy, jako na šanci založit trvalou, životaschopnou kolonii, nebo jim šlo jen o to vyrvat španělskému impériu část kořisti? Ani samotný Raleigh by na tuto otázku nedokázal odpovědět. Možná by řekl, že mu jde o obojí, a vůbec by mu nedošlo, že tyto dvě věci jsou neslučitelné.

Protože Lane neobjevil pro kolonii dobré přístaviště, což považoval za zásadní problém, přesunul ji na jiné místo. Dostal se přitom do konfliktu s místními Indiány a svedl s nimi nelítostnou bitvu. Na pomoc mu našťástí přišel sir Francis Drake, který zrovna s velkou výpravou prozkoumával východní pobřeží Ameriky, poté co vydrancoval španělskou část Karibiku. Lane byl dobrý voják a pohotový vůdce, ale o kolonizaci a zejména o zemědělství nic nevěděl. Většinou kolem sebe neměl osadníky, ale vojáky a dobrodruhy. „Některým z nich se dostalo jemného, městského vychování a mám dojem, že svět je pro ně naprostou neznámou,“ poznamenal si Hariot. „Postrádají vybraná jídla, na jaká byli doma zvyklí, a měkké postele s načechranými peřinami, takže jsou velmi nespokojení. Mysleli si, že objeví poklady, a když žádné zlato ani stříbro nenašli, nedělají skoro nic jiného, než že si cpou břicha.“ Samotný Lane dospěl k závěru, že jde o beznadějný podnik, jelikož celá oblast má fatální nedostatky: „Vždyť jsme tu, při dobrotě Boží, neobjevili žádný kvalitní důl ani přístupovou cestu k jižnímu moři. Co jiného nám tato země může nabídnout, aby se nám její osídlování vyplatilo?“ Lane se rozhodl, že vyrazí se svými muži zpět do Anglie, dokud mu ještě na tu cestu zbývá dost sil a prostředků. Jediným hmatatelným výsledkem tak byla přesná

Hariotova pozorování, která uveřejnil v roce 1588 pod názvem *Stručná a pravdivá zpráva o Virginii*, a kromě toho i několik vysoce kvalitních akvarelů od Whitea. Jeho kresby zachycující Indiány, jejich vesnice, tance, zemědělství i způsob života jsou dnes uloženy v Britském muzeu. White také zhotovil podrobnou mapu a pečlivě propracované barevné skicy zvířat a rostlin (například dudka chocholatého, chrochtala modropruhého, karety obecné a banánovníku).⁽²⁵⁾

Na další výpravu k ostrovu Roanoke vypluly 8. května 1587 tři lodě se 150 kolonisty na palubě. Tentokrát mezi nimi bylo i pár žen a dětí. V čele výpravy stál budoucí guvernér John White, který celou expedici zachytil ve svém deníku. Během cesty došlo opět ke střetu zájmů. Velitel flotily kapitán Simon Fernandez totiž dychtil po pirátských akcích a vedl kvůli tomu spory s Whitem. Po přistání na ostrově Roanoke porodila Whiteova dcera Eleonora 18. srpna dceru, které dali jméno Virginie, „protože se jako první křesťanské dítě narodila ve Virginii“. Problémů s Indiány ale přibývalo a Fernandez se nemohl dočkat, až vyrazí se svými loďmi na širé moře přepadnout španělskou flotilu s nákladem drahých kovů. Zatímco White odplul s Fernandezem zpátky, aby přiměl Raleigha k rychlému vyslání posil, zůstalo na ostrově 114 kolonistů – včetně Eleonory a malé Virginie, šestnácti dalších žen a deseti dětí. White připlul do Southamptonu 8. listopadu a okamžitě se pustil do organizování pomoci. Zjistil však, že Anglie se chystá na válku. Probíhaly horečné přípravy na obranu proti Španělům, jejichž invaze se očekávala na jaře. Veškeré obchodní lodě musely podle vládního nařízení zůstat v anglických přístavech a být obráncům k dispozici. Když v březnu 1588 Raleigh s Grenvillem soustředili v Devonu osm plavidel a chtěli je vypravit na Roanoke, nařídila státní rada Grenvilleovi, aby „od zamýšlené plavby dobrovolně upustil“ a svěřil lodě pod vlajku Drakeovy flotily chystající se proti španělské *Armadě*. Whiteova snaha odplout zpět do Ameriky se dvěma malými pinasami se ukázala jako beznadějná.⁽²⁶⁾

Vinou tažení proti Armadě mohl White dorazit do Virginie až 17. srpna 1590. Za soumraku zakotvil u ostrova Roanoke ozářeného zlověstnými jazyky lesního požáru. Do deníku si zapsal: „Spustili jsme kotvu nedaleko od pobřeží a ohlásili se troubením na polnici a hlasitým voláním. Pak jsme zanotovali pár známých anglických popěveků a vyvolávali jsme každého jménem. Nikdo se ale neozýval.“⁽²⁷⁾ Když příští den vystoupili na břeh, nenašel White nic, co by svědčilo o přítomnosti jeho dcery, vnučky či kohokoli jiného z kolonistů. Objevili pět beden, které někdo násilně otevřel, zřejmě Indiáni. Tři patřily Whiteovi – byly v nich knihy, zarámované mapy a obrazy, které chtěl použít k výzdobě guvernérského sídla v plánovaném městě s názvem Raleigh. White konstatoval, že všechny věci byly „zetlelé a poničené deštěm“. Našla se tři písma, „CRO“, vydlabaná do kmene stromu, a opodál na kůlu celé slovo „Croatoan“, „vryté úhlednými velkými písmeny“. White se domluvil s kolonisty, že pokud budou nuceni opustit Roanoke, zanechají na místě ukazatel směru, kam vyrázejí – v případě potíží měli vedle něj položit maltézský kříž. Žádný kříž tam neležel. Všechny ostatní stopy – obranná hradba z kůlů a sruby zarostlé plevellem – ale svědčily o spěšném odchodu. Nikdy se už nepřišlo na to, kam se kolonisté vypravili, přestože White po nich dlouho zoufale pátral. Na ostrov Croatoan se mu ale nepodařilo proniknout a nikdo neví, jestli tam vystrašení kolonisté vůbec dorazili. Dodnes jako by se po ztracené kolonii slehla země. Raleigh se pokoušel plout kolem Virginie v roce 1595, když se vracel z plavby do Guyany, a další pátrací výpravu vyslal v roce 1602. Bezúspěšně. Kolonisty

pravděpodobně cestou z ostrova Roanoke na Croatoan přepadli Indiáni, muže pozabíjeli a ženy s dětmi začlenili do svého kmene, jak bylo indiánským zvykem. První Virgíňané se tak pokrevně smíchali s Indiány, které měli v úmyslu si podmanit.

Sir Francis Bacon, který rozhodně nepatřil k Raleighovým přátelům, napsal v roce 1625 esej „O kolonizaci“. Snažil se v něm vyvodit ponaučení z tragédie ztracené kolonie (Raleigh byl tou dobou už po smrti, popravený na příkaz nového anglického krále Jakuba I.). Podle Bacona bylo úsilí o rychlý zisk osudnou chybou. Naopak bylo třeba do celého projektu zapojit kvalifikované lidi všeho druhu, které silně motivuje představa dlouhodobého projektu. V neposlední řadě bylo beznadějně kupovat si náklonnost Indiánů cetkami „namísto spravedlivého a vlídného zacházení“. Za zásadní považoval Bacon podpurné výpravy: „Největším hříchem na světě je opustit rozvíjející se kolonii či ponechat ji bez prostředků. Kromě hanby pak hříšníkovy ulpí na rukou i krev mnoha nebohých.“⁽²⁸⁾

Tady je třeba doplnit dvě věci. Za prvé, jak uvedl historik A. L. Rowse, byl možná nezdar roanokské kolonie štěstím v neštěstí. Kdyby zde zapustila kořeny, Španělé by určitě zaznamenali anglickou přítomnost na kontinentu, který si oni vyhrazovali jen pro sebe. Zjistili by si přesnou polohu a sílu kolonie a pak by proti ní vyslali mohutnou trestnou výpravu jako proti Francouzům na Floridě v šedesátých letech 16. století. Tehdy byli vojensky a námořně natolik silní, že by jakýkoli anglický kolonizační projekt zlikvidovali. Navíc by poblíž určitě vybudovali pevnosti, aby Angličany odradili od budoucích osídlovacích pokusů, a uplatnili by výslovný nárok na celé východní pobřeží dnešních Spojených států. Bylo by tak mnohem méně pravděpodobné, že by se sem Angličané v novém století a za nového panovníka vrátili. Jakub I. se úzkostlivě snažil vycházet se Španěly po dobrém. Za těchto okolností by další pokusy kolonizovat Virginii nejspíš zakázal. Anglická Amerika by tak možná ani nevznikla.⁽²⁹⁾

Za druhé, při vypočítávání důvodů, proč kolonie na ostrově Roanoke neuspěla, zapomněl Francis Bacon na jeden důležitý prvek – totiž že šlo o zcela světské úsilí, postrádající jakýkoli náboženský rozměr. To odpovídalo postoji samotného Raleigha. Přestože formálně vystupoval jako pravověrný protestant (jinak by ani nemohl v alžbětinské Anglii udělat kariéru), náboženství mu nic neříkalo. Není dokonce jasné, jestli byl vůbec křesťan. Jeho nepřátelé o něm u dvora roztrušovali temné zvěsti, že on i jeho přítel Hariot a někteří další jim podobní jsou „ateisté“. Tímto slovem se tehdy ovšem nemyslelo popření Boží existence, nýbrž pouze odmítnutí křesťanského dogmatu o nejsvětější Trojici (my bychom dnes asi takového člověka označili za deistu). V každém případě se Raleigh nepouštěl do kolonizačního podniku s náboženským záměrem. Duhovenstvo nehrálo v jeho plánech patrně žádnou roli, neboť najímat bohobojné, usebrané muže se ani nepokoušel.

V tomto ohledu Raleigh nebyl typicky alžbětinským námořním dobrodruhem. Většina těchto odvážlivců patřila totiž k přísným protestantům, obvykle kalvinistům, kteří měli pro odpor vůči španělské nadvládě nad oceánem a západní polokoulí silné náboženské pohnutky. Třeba Drake: jeho rodina se stala obětí katolické perzekuce za královny Marie a Drake kvůli tomu vyrůstal na vyřazené lodi kotvící na Temži. Osvojil si zvyk přísahat na Bibli plesknutím dlaně, věřil v dvojí předurčení a snažil se obracet na svou víru nevěrce a tmářské papežence. Vedle samotné Bible byla jeho nejoblíbenější četbou Foxeova *Kniha mučedníků*. Pojednávala o utrpení anglických protestantů, kteří se vzepřeli obnově katolictví během vlády „Krvavé Marie“ a za svou víru zemřeli. Toto obsáhlé dílo, vydané na počátku Alžbětina panování, se navzdory své velikosti a ceně

těšilo nesmírné oblibě. V alžbětinské éře se ho prodalo přes deset tisíc výtisků, což byl na tehdejší dobu úctyhodný počet. Nešlo v něm jen o historii perzekuce. Kniha byla také ztělesněním anglického národně-religiózního mýtu, který sílil po celý středověk a v celé své kráse se zjevil během reformačních desetiletí: Angličané nahradili Židy v roli vyvoleného národa a Bůh je ustanovil jako vykonavatele Jeho vůle na zemi.⁽³⁰⁾

Tato víra v božské poslání se měla stát důležitým faktorem nejen anglických, ale i amerických dějin, protože Angličané ji s sebou přenesli i na západní stranu Atlantského oceánu. Zdrojem mýtu se stala všeobecně rozšířená představa, že křesťanství přinesl do Británie na výslovný pokyn apoštolů Josef Arimatejský. Někteří lidé věřili, že tímto poslem byl Pavel z Tarsu, a jiní, že tajnou návštěvu zde vykonal samotný Kristus. Římská říše přijala víru na základě britského prostřednictví. Konstantin měl totiž britský původ, neboť jeho matka Helena byla dcerou britského krále Coila. Foxe napsal, že „s pomocí britské armády dosáhl Konstantin ... míru a pokoje pro všesvětovou církev Kristovu“.

Za vlády královny Alžběty byl mýtus historicky potvrzen rolí, kterou Anglie sehrála v odporu vůči protireformaci a nadvládě katolických Habsburků na evropském kontinentu. Vyvolený národ měl za povinnost řešit jak duchovní, tak geopolitické úkoly. V druhém roce Alžbětina panování napsal John Aylmer ve svém *Útočisti pro věrně a opravdově poddané*, že Anglie je panenskou matkou pro druhé narození Krista:

Bůh je anglický. Při svárech totiž bojujete nejen za svou zemi, ale především hájíte Jeho pravé náboženství a Jeho drabého syna Krista. [Anglie praví svým dětem:] „Bůh ve mně zrodil největší a nejznamenitější poklad k útěše vaší i všech světů. Dopustil, aby z mého lůna vzešel služebník Krista Jan Viklef, který zplodil Husa, ten zplodil Luthera a Luther zplodil pravdu.“⁽³¹⁾

Nezaníceněji se k doktríně o vyvolenosti anglického národa hlásili cestovatelé a mořeplavci, námořníci a obchodníci se zámořím a také kolonisté a plantážníci. Právě díky nim získal mýtus bezprostřední geopolitické ostří – domáhali se toho, aby Anglie využila svého Božího práva a zatočila se španělským impériem. Místo této „nevěstky babylonské“ měla zavést nadvládu anglického protestantství. Jeden z nich, mořeplavec John Davys, vyjádřil novou anglickou ideologii takto:

Je nad slunce jasnější, že my, Angličané, jsme spaseným národem, kterého věčná a neomylná přítomnost Páně předurčila vydat se na cestu k pohanům v moři, na ostrovy a do slavných království, abychom tam kázali pokoj Páně. Cožpak nejsme my ti vyvolení, kdo usedli na hoře Sión, abychom přinášeli světlo ostatnímu světu? Cožpak nemáme za svou panovnici pravou služebnici Páně ...? My se proto musíme stát tím zářným poslem Páně a nikdo jiný!⁽³²⁾

Je s podivem, že Angličané plánující v závěrečných desetiletích 16. století a v prvním desetiletí 17. století kolonizaci Severní Ameriky tuto mocnou náboženskou motivaci, která tak silně poháněla mořeplavce a jiné vůdčí osobnosti zámořských projektů, téměř vůbec nevyužili. Ještě větší záhadou zůstává, proč se Angličané, a vlastně i Francouzi, stavěli odmítavě k osídlování protilehlé strany Atlantiku ještě sto let po Kolumbových objevech, během nichž Španělé a Portugalci založili obrovská impéria a zmocnili se nesmírného bohatství.

Francie se až do devadesátých let 16. století bezúspěšně zmítala v dlouhé a kruté občanské válce. Teprve Jindřich IV., který stál v čele protestantů, vykoupil mír svou konverzí ke katolicismu. Ediktem nanteským z roku 1598 pak vyhlásil náboženskou snášlivost. Jakmile se ve Francii rozhostil klid zbraní, bystré hlavy se rychle chopily šance k evropské i globální expanzi. Angličané nezažili občanskou válku, ale na přelomu století propadli neodolatelné touze podmanit si „divoké Iry“, čehož nakonec načas dosáhli v posledním roce Alžbětiny vlády. Pak se jejich kolonizační úsilí zaměřilo na „osídlení“ dobyté země, obzvlášť provincie Ulsteru, která představovala divočinu v divočině. V prvním desetiletí 17. století se Ulster stal dějištěm největších přesunů obyvatelstva, jaké koruna kdy uskutečnila. Tisícům skotských presbyteriánů se tu ve strategicky důležité oblasti podél ulsterských hranic přidělovaly pozemky konfiskované předtím katolíkům. Tato hraniční čára je dodnes demograficky významná a sama o sobě je dostatečným vysvětlením, proč se problém Ulsteru vzpírá řešení. Velká kolonizace Ulsteru měla úspěch díky tomu, že se točila kolem zemědělství a jejími protagonisty byli pracovití a zkušení farmáři ze Skotské nížiny, kteří na obranu svého nového majetku neváhali použít zbraně.

Při výpravách přes Atlantský oceán zůstávali ale intelektuálové z řad anglických námořních dobrodruhů (jako Raleigh, Hakluyt či Hariot) stále ještě v zajetí představ o rychlém zbohatnutí a odmítali uznat, že pilířem úspěšné kolonizace je potravinová soběstačnost. Indiáni uměli pěstovat plodiny, zejména kukuřici, ale téměř veškerou úrodu spotřebovali, takže na prodej neměli nic. Osadníkům se rýsovala dvojnásobná možnost: buď sklízet vlastní plodiny a chovat vlastní dobytek, nebo být závislý na neustálém přísunu potravin z Anglie. To bylo zásadní ponaučení z ostrova Roanoke. Zajistit systematické a úspěšné pěstování plodin se dalo jedině tak, že budou do Ameriky odjíždět celé rodiny. Tato nutnost se postupně stala základní strategií anglické kolonizace. Hakluyt ve své tajné zprávě *O západním osídlování* kladl důraz na obchod a obchodní stanice. Uvědomoval si dokonce i význam náboženství a souhlasil s nutností potravinové soběstačnosti. O potřebě vysílat do kolonií celé rodiny ale nehovořil. Myslel si, že zemědělskou práci dokážou zastat trestanci, dlužníci a jim podobní, kteří si tím vykoupí svobodu.⁽³³⁾

Představa, že se zámořské kolonie dají využít k odklizení „lidského odpadu“, jak se takovým osobám říkalo, se setkávala s všeobecným pochopením. O generaci dříve chtěl Gilbert udělat osadníky z pronásledovaných a nespokojených papeženců, ale nic pro to nepodnikl. V devadesátých letech 16. století se v Anglii trvale zhoršovalo postavení presbyteriánů i jiných nonkonformistů, a tak začali odcházet do kalvínského Holandska. V anglické společnosti se ovšem na přelomu století vyskytovalo mnoho nepřizpůsobivých skupin, s nimiž by očividně přestaly být problémy, kdyby se je podařilo vyvézt za moře. Populace rychle narůstala a zvyšoval se počet chudých lidí bez peněz a bez domova – „neodbytných žebráků“, jak je nazýval parlament. V roce 1598 stanovila Dolní sněmovna jako jeden z trestů za žebrotu vyhnanství z Británie. Téhož roku Francouzi založili za mořem svou první trestaneckou kolonii. Blížil se okamžik, kdy anglický stát pochopí, že Severní Amerika mu pomůže vyřešit spoustu sociálních problémů.

Navíc se neustále rozrůstal mezinárodní, mimoevropský obchod. Ten v pozdním středověku upadal, protože Evropa vytěžila své skrovné zásoby zlata a stříbra a neměla za dovozené zboží čím platit. Světové trhy zaznamenaly výrazné oživení, když Španělé objevili v Severní a Jižní Americe naleziště drahých kovů. V Evropě definitivně zavládla peněžní